

การเมืองของระบอบอาหาร ความมั่นคงทางอาหาร และการนำไปสู่การมีอธิปไตยทางอาหาร

Politics of Food Regime and Security Towards Food Sovereignty

สันทราย วงษ์สุวรรณ¹

Sunsai Wongsuwan¹

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้ มุ่งทำความเข้าใจการเมืองของการสร้างระบอบอาหาร ความมั่นคงทางอาหาร และการนำไปสู่การมีอธิปไตยทางอาหาร ของเกษตรกร ทั้งนี้ ผู้เขียนเสนอกรอบทฤษฎีที่จะช่วยในการศึกษาประเด็นสำคัญดังกล่าวร่วมกับทฤษฎีระบอบอาหาร (Food Regime) และทฤษฎีรัฐแบบองค์รวมและกลุ่มพลังทางสังคม ของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Integral State and Social Forces of Antonio Gramsci) เพื่อสร้างความเข้าใจต่อการสร้างระบอบอาหารและการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกร กับภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ รวมไปถึง การมีสิทธิของประชาชนที่จะสามารถกำหนดนโยบายภาคการเกษตรและอาหารของตนเอง ในส่วนของการผลิต เพื่อบริโภคและจำหน่าย ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนมองว่า การเมืองจึงมีส่วนสำคัญในกำหนดความเป็นไปของการสร้างระบอบอาหารให้เกิดขึ้นกับเกษตรกรและสังคมไทย

คำสำคัญ : ระบอบอาหาร, ความมั่นคงทางอาหาร, อธิปไตยทางอาหาร, กลุ่มพลังทางสังคม

Abstract:

This article focuses on understanding the politics of creating a food regime. Food security and leading to the food sovereignty of the farmers. The authors propose a theoretical framework that will help in the study of such important issues with the theory of food regime and the holistic state theory and social power group of Antonio Gramsci (Integral State and Social Forces of Antonio Gramsci) to understand the creation of a food regime and the interaction between farmers. With the government and various social actors, including the rights of citizens to be able to set their own agricultural and food policy in terms of production for consumption and distribution. For this reason, the author views that Politics is therefore an important part in determining the possibility of creating a food regime for farmers and Thai society.

Keywords: Food Regime, Food Security, Food Sovereignty, Social Forces

¹ นักศึกษาโครงการปริญญาเอกกาญจนาภิเษก (คปก.) รุ่นที่ 20 ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร Email sunsai6352@gmail.com

บทนำ

“The most political act we do on a daily basis is choosing what to eat”

(Professor Jules Pretty, University of Essex, UK)

การเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของการผลิตทางการเกษตรในฐานะที่เป็นแหล่งอาหารสำคัญของประเทศกำลังลดลง ซึ่งปัญหาการเกษตรที่รัฐบาลกำลังเผชิญหน้าอยู่มีอยู่สองระดับกล่าวคือ ปัญหาภายในประเทศ ที่เป็นปัญหาโครงสร้างความเป็นธรรมในการจัดสรรทรัพยากร ความเป็นธรรมในระบบเกษตรกรรมและอาหาร และปัญหาในระดับโลกคือ ปัญหาวิกฤตอาหาร พลังงาน และการรับมือกับเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศมหาอำนาจ อย่างไรก็ตาม ปัญหาการเกษตรหลายปัญหาล้วนเกี่ยวข้องกับเชื่อมโยงกันและกัน ไม่อาจแก้ปัญหาใดปัญหาหนึ่งแต่ต้องแก้ทั้งระบบส่งผลกระทบต่อภาคการเกษตร กล่าวคือ แก้ปัญหานี้ขึ้นอย่างเดียว แต่ไม่ปฏิรูประบบการผลิตทางการเกษตรก็ไม่ได้ เพราะในที่สุดแล้วเกษตรกรก็จะตกอยู่ในวงจรหนี้สินอีกเนื่องจากต้นทุนการผลิตสูงแต่ขายได้ราคาต่ำ ต้องสูญเสียที่ดินทำกิน (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2554, หน้า 1)

ปัญหาหลักของประเทศไทย คือ นโยบายภาคการเกษตร ซึ่งเป็นปัญหาเชิงโครงสร้าง กล่าวคือ อันหมายถึง การเป็นประเด็นที่เชื่อมโยงและเกี่ยวพันกับปัญหาอื่น ๆ เช่น ปัญหาเรื่องการถือครองที่ดิน ปัญหานี้สิน การเข้าถึงทรัพยากรของเกษตรกรและชุมชน โดยเกษตรกรและประชาชนบางกลุ่มยังขาดการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจต่อการกำหนดนโยบายการเกษตร รวมไปถึง ประเด็นเรื่องปากท้องหรือที่เรียกว่า “การมีอยู่มีกิน” ก็ยังคงอยู่ในสถานะที่น่าเป็นห่วงและยังไม่มีแนวทางในการแก้ไขปัญหาคัดเจน โดยทั่วไปแล้วผู้คนในสังคมมักมองประชาธิปไตยในแง่มุมทางการเมืองเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่อ่านจอร์จ อธิปไตยและความเป็นประชาธิปไตยในแง่มุมทางกายภาพ ที่รวมถึงเรื่องอาหารการกินนั้น กลับได้รับการศึกษาและผลักดันไม่มากนักในสังคมไทย บทความชิ้นนี้ จึงมุ่งศึกษาการเมืองในมิติของ ระเบียบอาหาร² (Food Regime) ซึ่งเป็นการเปิดพื้นที่ขององค์ความรู้ทางรัฐศาสตร์ให้กว้างไกลไปกว่าการมองการเมืองในระบบและสถาบันทางการเมืองตามปกติ

อย่างไรก็ตาม ประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหารเป็นกรอบการศึกษาที่ทำให้เห็นถึงแนวทางการนำไปสู่อธิปไตยทางอาหาร เพราะปัญหาความอดอยาก ความยากจน และการไม่สามารถเข้าถึงอาหารนั้นไม่เพียงพต่อการทำความเข้าใจประเด็นทางด้านอาหารต่าง ๆ โดยผู้เขียนมองว่าหลักการเรื่องของอธิปไตยทางอาหาร (Via Campesinas, 1996) จะสามารถช่วยสร้างเข้าใจในปัญหาอันเกิดจากประเด็นเรื่องระเบียบอาหารและความมั่นคงทางอาหารที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยทางออกนั้นอยู่ที่การฟื้นฟูอธิปไตยทางอาหาร ซึ่งมีปัจจัยและบริบทที่เกี่ยวข้องในระดับชุมชน รวมทั้งประเด็นอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เรื่องอาหารโดยตรง กล่าวคือ ปัญหาเรื่องที่ดิน ความเป็นธรรมทางสังคม การลดความเหลื่อมล้ำและความเท่าเทียมกันต่อการเข้าถึงอาหาร จึงถูกนำมาวิเคราะห์ภายใต้กรอบของแนวคิดระเบียบอาหารและแนวคิดของรัฐแบบองค์รวม

² ระเบียบอาหาร หมายถึง กฎเกณฑ์ที่ควบคุมการผลิตและการบริโภคอาหารในระดับโลก กฎเกณฑ์ดังกล่าวแสดงถึงผลลัพธ์ของการต่อสู้ทางสังคมและความเป็นสถาบันการต่อรองในเรื่องความหมายของผู้ผลิตอาหารและการใช้อำนาจที่เกี่ยวข้อง

ด้วยเหตุนี้ ประเทศไทยเป็นประเทศที่ได้รับการยอมรับในด้านความอุดมสมบูรณ์ทางอาหาร ซึ่งรัฐบาลมีนโยบายที่จะผลักดันให้ประเทศไทยก้าวไปสู่การเป็นครัวโลก โดยปกติแล้วประเทศไทยแทบไม่เจอภาวะการขาดแคลนอาหาร เนื่องจากเป็นประเทศเกษตรกรรมสามารถผลิตอาหารในประเทศได้อย่างเพียงพอ และมีอาหารตามธรรมชาติที่ประชาชนสามารถเข้าถึงได้ ทำให้สถานการณ์เรื่องอาหารไม่อยู่ภายใต้บริบทคำนิยามความมั่นคงทางอาหารของโลก แต่จะอยู่ในประเด็นสาธารณสุข ได้แก่ เรื่องภาวะโภชนาการและความปลอดภัยด้านอาหาร ทว่าในปัจจุบันนี้ประเทศไทยไม่ได้มีความมั่นคงทางอาหารเหมือนเช่นเคยอีกต่อไป โดยมีข้อมูลจากองค์การเกษตรและอาหารแห่งสหประชาชาติ (FAO) พบว่าคนไทยส่วนหนึ่งถูกจัดอยู่ในกลุ่มผู้อดอยาก (Hunger) ใช้วิธีการวัด โดยเปรียบเทียบอาหารทุกชนิดที่คนไทยบริโภคและแปลงเป็นหน่วยแคลอรี (Calories) ซึ่งถ้าต่ำกว่าปริมาณมาตรฐานกิโลแคลอรีจะถูกจัดอยู่ในกลุ่มผู้อดอยาก (อภิชาติ พงษ์ศรีหตุลชัย และคณะ, 2556)

การสร้างระบอบอาหารให้เกิดขึ้นจากรากฐานของชุมชน เพื่อเป็นทางเลือกไปสู่การมีอธิปไตยทางอาหารจึงหมายถึง การใช้และดูแลทรัพยากรที่มีอยู่อย่างรู้คุณค่า โดยเฉพาะที่ดิน น้ำและเมล็ดพันธุ์ ทั้งนี้การมีอธิปไตยทางอาหารเป็นการให้ความสำคัญสูงสุดต่อสิทธิของประชาชนและชุมชน ที่จะมีอาหารยังชีพและทำการผลิตอาหารมากกว่าการให้ความสำคัญต่อการผลิต เพื่อขยายส่วนแนวคิดความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) ผู้วิจัยมองว่า เป็นส่วนที่จะทำให้เกิดความเข้าใจ การต่อสู้เพื่อฟื้นฟูอธิปไตยทางอาหารมากขึ้น กล่าวคือ จะมีหนทางหรือวิธีใดบ้าง ที่เราจะสามารถสร้างการมีอธิปไตยทางอาหารให้กลับมา

เมื่อพิจารณาแนวคิดระบอบอาหาร จะพบว่า เป็นแนวคิดทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่ผู้วิจัยนำมาเป็นกรอบเพื่ออธิบายความพยายามในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร โดยจะเห็นได้ว่าเป็นแนวคิดทางสังคมศาสตร์ที่มีความหมายต่างกันในแต่ละบริบทที่นำทฤษฎีมาเป็นตัวอธิบายปรากฏการณ์ ทั้งนี้ ผู้วิจัยมองว่า ทฤษฎียังเป็นพื้นฐานสำหรับการสร้างคำอธิบายหรือการคาดการณ์ (Keith Dowding, 2016, pp. 68-71) ดังนั้น ปัญหาหลักของการสร้างระบอบอาหารและความมั่นคงทางอาหาร จนนำไปสู่ การมีอธิปไตยทางอาหารมีมุมมองที่แตกต่างกันออกไป บางกลุ่มมองปัญหาความมั่นคงทางอาหารจากแง่มุมทางกายภาพบางกลุ่มมองจากแง่มุมทางเศรษฐกิจ บางกลุ่มมองจากมุมมองทางการเมือง ซึ่ง อมาตยา เซน นักเศรษฐศาสตร์ที่ได้รางวัลโนเบล ได้กล่าวไว้ว่า “ไม่มีสิ่งใดที่ปัญหาอาหารจะไม่ใช่เรื่องการเมือง” (พรทิพย์ ตีลกานันท์, 2557, น 14)

ด้วยเหตุนี้ การเมืองจึงมีส่วนกำหนดความเป็นไปของความมั่นคงทางอาหารและไม่มั่นคงทางอาหาร ซึ่งจะเห็นได้ว่า เพราะเหตุใดจึงต้องมีการสร้างระบอบอาหาร กล่าวคือในศตวรรษที่ 20 การทำลายความมั่นคงทางอาหารมาจากรัฐบาล อย่างเช่น รัฐบาลสังคมนิยม รัฐบาลเผด็จการการจัดสรรอาหารภายในประเทศถูกนำมาเป็นประเด็นทางการเมือง ในการแสวงหาผลประโยชน์รวมทั้งยังสามารถใช้เป็นมาตรการต่อต้านฝ่ายตรงข้าม ขณะเดียวกันจะเห็นได้ว่ารัฐบาลจำนวนมาก ละเลยการสนับสนุนเกษตรกร³ ชาวนา ชาวไร่ โดยเฉพาะพื้นที่ในชนบท แต่กลับหันไปให้การสนับสนุนคนเมืองด้วยการกดราคาสินค้าการเกษตรตกต่ำเพื่อให้ภาคเมืองเติบโต เมื่อชาวนาชาวไร่ไม่สามารถพึ่งพาตลาดที่เป็นธรรม ไม่มีสิทธิในทรัพย์สินหรือทรัพยากรของตนเอง เป็นผลที่นำไปสู่การเกิดแรงจูงใจในการผลิตที่น้อยลงส่งผลให้เกิดปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหาร

ทั้งนี้ แนวคิดระบอบอาหารและแนวคิดรัฐแบบองค์รวม จึงมีส่วนสำคัญที่ทำให้การฟื้นฟูอธิปไตยทางอาหารของชุมชนท้องถิ่นที่พังทลายไปสามารถฟื้นฟูกลับมาได้ โดยประชาชนในฐานะ ปักแจกชนสามารถเรียกร้องให้ภาครัฐสนับสนุน

³ เกษตรกร (Agriculturist) หมายถึง ผู้ทำงานในที่ดินหรือที่นา, ผู้ทำเกษตรกรรม, ทำไร่

ความจำเป็นของประชาชนในการเข้าถึงอาหารที่เพียงพอและมีคุณภาพที่เหมาะสม ในแง่ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ประชาชนมีสิทธิว่าด้วยอาหารที่สามารถกระทำการตอบโต้ต่อรัฐและองค์กรอื่นใดก็ตามที่ดำเนินกิจกรรมหรือนโยบายที่กระทบต่อสิทธิอาหารของประชาชน ตามข้อกำหนดในแผนของคณะกรรมการว่าด้วยสิทธิเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของสหประชาชาติที่เน้นเรื่องความเป็นธรรมในการเข้าถึงและกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากรในสังคม

การวิเคราะห์แนวคิดระบอบอาหาร เป็นฐานของแนวคิดทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ในเชิงรัฐศาสตร์ ที่มองจากโครงสร้างใหญ่ โดยมองจากภายนอกไปหาระดับปัจเจกชนที่ถูกนิยามว่าอยู่ในสถานะขาดอาหาร แนวคิดดังกล่าวเอื้อให้เกิดนโยบายโครงการและกิจกรรมจากคนภายนอกไปสู่ชุมชน เพื่อดำเนินการสร้างระบอบอาหารและความมั่นคงทางอาหาร แต่วิธีการดังกล่าวนี้ กลับให้ความสำคัญต่อวิถีคิด ความรู้ คุณค่าและแนวทางการนำไปสู่การมีอธิปไตยทางอาหารน้อยจนเกินไป ด้วยเหตุนี้ทำให้ ผู้เขียนมองว่า ข้อจำกัดอีกประการหนึ่งของแนวคิดความมั่นคงทางอาหาร คือ การละเลยมิติทางการเมือง ทั้งในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชาชน บทบาทของตัวแสดงภาคเอกชน นายทุนที่เป็นเงื่อนไขสร้างภาวะความมั่นคง/ไม่มั่นคงทางอาหาร โดยเฉพาะการสร้างมิติทางการเมืองที่เปิดพื้นที่ให้แก่ประชาชนในการมีอธิปไตยทางอาหารให้กลับมาเหมือนเดิม ทั้งในพื้นที่เขตเมืองและพื้นที่ชนบท

ด้วยเหตุดังกล่าวบทความชิ้นนี้จึงมุ่งนำเสนอแนวคิดที่จะช่วยในการศึกษาการเมืองของระบอบอาหาร โดยมองผ่านกรอบแนวคิดทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ซึ่งเป็นประเด็นที่อยู่ในฐานะของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ตัวแสดงภาคเอกชน ประชาชน รวมทั้งตัวแสดงทางสังคมอื่น ๆ ที่เข้ามามีบทบาทในการแสวงหาผลประโยชน์ โดยในบทความนี้ผู้วิจัยจะเผยให้เห็นถึงประเด็นหลักสำคัญใน 4 ส่วน ส่วนแรกว่าด้วยเรื่องระบอบอาหาร ความมั่นคงทางอาหาร และการมีอธิปไตยทางอาหาร ส่วนที่สองการวิพากษ์ผ่านมุมมองแนวคิดของระบอบอาหาร ในส่วนที่สามจะเป็นการนำเสนอมุมมองการวิพากษ์ผ่านกรอบแนวคิดรัฐองค์แบบรวม และส่วนสุดท้ายเป็นการสรุปภาพรวมการเสนอรอบทฤษฎี

ระบอบอาหาร ความมั่นคงทางอาหาร และการมีอธิปไตยทางอาหาร

การเคลื่อนไหวในระดับสากลที่น่าสนใจอย่าง องค์กรขานาโลกหรือ La Via Campesina ที่เริ่มรณรงค์เรื่องความมั่นคงทางอาหารและอธิปไตยทางอาหารราวคริสต์ทศวรรษที่ 1990 โดยเป้าหมายของการรณรงค์ เกิดขึ้นเพื่อทวงสิทธิเหนือที่ดินทำกินให้แก่เกษตรกร ชาวไร่ ชาวนา และเป็นการเรียกร้องสิทธิที่จะมีอาหารที่ผลิตจากกระบวนการอันเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมเพียงพอสำหรับบริโภค เพื่อตอบโต้ระบบอุตสาหกรรมอาหารระดับโลก ดังนั้นหากกล่าวถึงความมั่นคงทางอาหารในระดับสากลจึงหมายถึงการมีอาหารเพียงพอ ความสามารถในการเข้าถึงอาหารได้ และการใช้ประโยชน์จากอาหารที่มีอยู่ ดังนั้น สาระสำคัญยิ่งของความมั่นคงทางอาหารในระดับสากล จึงเป็นการเน้นในเรื่องของความเป็นธรรมในการเข้าถึงและกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรของสังคม (Boyer, Jefferson, 2010, pp. 319-351)

กล่าวได้ว่า การสร้างระบอบอาหาร (Food Regime) และความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) เป็นประเด็นสำคัญที่หลายประเทศกำลังเผชิญหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับประเทศที่กำลังพัฒนา (The Developing Countries) แนวคิดความมั่นคงทางอาหารจึงเกิดขึ้น ในช่วงปี พ.ศ. 2503-2513 (พรทิพย์ ตีลกานันท์, 2557, น. 3) จากความสนใจในระดับโลกต่อภาวะความอดอยากในบางทวีป เช่น แอฟริกา โดยมุ่งความสนใจไปในเรื่องทางกายภาพและเศรษฐกิจ กล่าวคือ ความยากจน ความแห้งแล้ง และความมั่นคงทางอาหารเป็นคำศัพท์สำคัญที่มีปัญหาในการนิยามมากที่สุดคำหนึ่ง เพราะการนิยามคำว่า “ความมั่นคงทางอาหาร” มีมากกว่า 200 นิยามและกว่า 450 ตัวชี้วัด (Raj Patel, อังไฉ, วีระ หวังสัจจะ

โชค, 2559, น.82) ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงขอยึดนิยามขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ หรือ FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nation) จากงานประชุม 1996 World food summit ได้ให้ความหมายของความมั่นคงทางอาหาร ว่าหมายถึง “การที่ประชาชนในระดับบุคคล ครัวเรือน ภูมิภาค ประเทศชาติและสากลมีอาหารที่เพียงพออยู่ตลอดเวลา สามารถเข้าถึงอาหารได้ทั้งทางกายภาพและทางเศรษฐกิจได้รับอาหารที่ปลอดภัยและมีคุณค่าทางโภชนาการที่ร่างกายต้องการทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพและความหลากหลาย เพื่อให้มีชีวิตที่มีสุขภาพที่ดี” (FAO, 1996, น. 807-809) (FAO 1996)

ทั้งนี้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - พ.ศ. 2509) ประเทศไทยได้นำไปสู่การเกิดขึ้นของรูปแบบการปฏิวัติเขียว⁴ (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ และ สุรียนต์ ัญญกิจจานุกิจ, 2551, น. 35-37) ซึ่งเป็นมีลักษณะของการผลิตเกษตรเชิงเดี่ยว ระบบการผลิตในลักษณะนี้ได้นำไปสู่การเปลี่ยนมาเป็นข้าว กข (กรมการข้าว) ซึ่งเป็น การทำลายระบบการผลิตแบบเดิมที่เข้าไปทดแทนและทำลายข้าวพันธุ์พื้นเมืองหรือท้องถิ่น ทำให้ในเวลาต่อมาทิศทางการผลิตอาหารเริ่มมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งหมายถึง การส่งเสริมการผลิตโดยบริษัทการเกษตรขนาดใหญ่ที่มีประสิทธิภาพในการผลิตมากกว่า ทั้งนี้ พันธุ์ข้าวและพืชสายพันธุ์ดีส่วนใหญ่จึงเกิดขึ้นจากวิถีของเกษตรกรรายย่อยและชุมชนเกษตรกรรม แต่หลักการในการส่งเสริมบทบาท ของพวกเขาเหล่านั้นนอกจากไม่ได้ถูกรับรองไว้ในนโยบายภาคการเกษตร ยังนำไปสู่การผูกขาดให้ธุรกิจการค้าข้าวตกอยู่ในกำมือของกลุ่มนายทุน (ยศ สันตสมบัติ, 2559, น 18-19)

ด้วยเหตุนี้ การรณรงค์เรื่องระบอบอาหารที่นำไปสู่การสร้าง ความมั่นคงทางอาหารในสังคมไทย ซึ่งเป็น การวิพากษ์วิจารณ์โครงสร้างของระบบทุนนิยมภาคเกษตร อันหมายถึงการผูกขาดอำนาจของกลุ่มทุนในการควบคุมเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยา สารเคมีกำจัดศัตรูพืช รวมทั้งเป็นการต่อสู้กับปัญหาเชิงโครงสร้าง ในเรื่องของสิทธิการเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากรต่าง ๆ แต่กลับพบว่าในการแก้ไขปัญหากลับไปเน้นที่ปัจเจกบุคคล เช่น การเรียกร้องให้เกษตรกรเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ใช้เอง ใช้แรงงานตัวเองทำการเกษตร ทำปุ๋ยอินทรีย์ใช้เองในครัวเรือนและชุมชน ปลูกพืชผักอินทรีย์เพื่อกินเอง ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการรณรงค์เรื่องระบอบอาหารเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารให้เกิดขึ้นในชุมชนและสังคมโดยรวมจะเน้นเรียกร้องการเปลี่ยนพฤติกรรมของเกษตรกร ชาวไร่ ชาวนา โดยเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงระดับปัจเจกบุคคล นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างโดยอัตโนมัติ

จะเห็นได้ว่า การรณรงค์เรื่องอธิปไตยทางอาหารชุมชนไปจนถึงในสังคมไทยส่วนใหญ่ ไม่ให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาเชิงโครงสร้าง แต่เน้นการเปลี่ยนแปลงระดับปัจเจกบุคคล และยังเน้นบทบาทของปัจเจก บุคคลที่ผูกโยงกับชุมชนท้องถิ่น ทำให้การรณรงค์เรื่องระบอบอาหารที่นำไปสู่การมีอธิปไตยทางอาหารให้เกิดขึ้นกับชุมชนสอดคล้องกับกระแสชาตินิยมและท้องถิ่นนิยม กล่าวคือ เป็นการเรียกร้องให้เกษตรกรเลิกใช้สารเคมีทางการเกษตรและเทคโนโลยี เรียกร้องให้ผู้บริโภคหันไปกินอาหารท้องถิ่น เกิดการต่อต้านอาหารอุตสาหกรรม โดยละเอียดข้อเท็จจริงว่า ระบบทุนนิยมนั้นนำไปสู่การสร้างเงื่อนไขบีบบังคับผู้บริโภคอย่างไร

นอกจากนั้น ผู้เขียนยังมองว่าการสร้างระบบอาหารให้เกิดขึ้นในชุมชนเป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากว่าระบอบอาหารเป็นเครื่องมือหลักในการนำไปสู่การสร้าง ความมั่นคงทางอาหารและการมีอธิปไตยทางอาหาร โดยจะเห็นได้จาก การที่ระบบ

⁴ ปฏิวัติเขียว คือ การนำเอาความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มาใช้เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร การจัดการฟาร์มที่เป็นระบบและการใช้ปุ๋ยเคมี ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มขึ้น ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในด้านอื่น ๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม ตลอดจนสุขภาพอนามัยและระบบนิเวศวิทยาของโลก

อาหารของบริษัทข้ามชาติมีอำนาจนำเน้นการรวมตัวเป็นพันธมิตรของกลุ่มทุนธุรกิจการเกษตร อุตสาหกรรมเคมีภัณฑ์และเทคโนโลยีชีวภาพ ซึ่งไปเร่งรัดกระบวนการเลิกเป็นชาวนาเร็วขึ้น และยังเร่งรัดกระบวนการเปลี่ยนแปลงโลกที่สามเป็นกลายฟาร์มของโลก (McMichael, Philip, 2009, pp. 281-295) ทั้งนี้ ปัญหาในระบบอาหาร (Food regime) จึงไม่ได้เป็นการวิเคราะห์เรื่องอาหารโดยตัวมันเอง แต่หากยังนำไปสู่รูปแบบของการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคมในระบบการผลิตและการบริโภคอาหาร และเป็นการวิเคราะห์สัมพันธ์ในระบบทุนนิยมโดยที่อาหารมีสถานะของการเป็นสินค้าชนิดหนึ่งที่ถูกสร้างในช่วงเวลาหนึ่งในประวัติศาสตร์ ที่ควรถูกนำวิเคราะห์เชื่อมโยงกับปัจจัยอื่น ๆ กล่าวคือ นิเวศวิทยา การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การวิเคราะห์ระบบอาหารในลักษณะนี้จะช่วยให้เราเข้าใจในโครงสร้างระบบทุนนิยมภาคเกษตร ซึ่งแยกไม่ออกจากประเด็นการสะสมทุนและการผลิตซ้ำแรงงาน (เนตรดาว เถาถวิล, 2013) ด้วยเหตุนี้ อิทธิพลทางการเมืองดังกล่าว ทำให้บริษัทเกษตรและอาหารได้ประโยชน์จากนโยบายทางเศรษฐกิจต่าง ๆ กล่าวคือ ได้ประโยชน์จากการจัดทำข้อตกลงทางการค้าที่เอื้ออำนวยให้บริษัทสามารถขายและส่งออกอาหารได้โดยง่าย รวมไปถึงการรับซื้อวัตถุดิบการผลิตอาหารสัตว์ราคาถูกจากประเทศเพื่อนบ้าน ในขณะที่เกษตรกรรายย่อยกลับได้รับผลกระทบจากต้นทุนที่สูงขึ้นและราคาผลผลิตตกต่ำ ทั้งนี้ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ไว้ปลูกเอง กลับถูกกีดกันห้ามไม่ให้เก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวและเมล็ดพันธุ์พืช

การวิพากษ์ผ่านมุมมองแนวคิดระบบอาหาร

แนวคิดระบบอาหาร (Food Regime)

พัฒนาการของระบบอาหาร

ในการศึกษาการสร้างระบบอาหาร ผู้เขียนเลือกใช้กรอบการวิเคราะห์หลักที่เรียกว่า “ระบบอาหาร” (Food Regime) โดยจะอธิบายระบบอาหารที่ไม่ใช่เพียงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอาหารเท่านั้น แต่ยังเป็นการเมืองของความสัมพันธ์ทางอาหาร โดยมองระบบอาหารเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคไปจนถึงรูปแบบการสั่งสมทุนโดยแยกแยะตามการเปลี่ยนผ่านของระบบทุนนิยมในยุคต่าง ๆ (Friedmann and McMichael, 1989: 95) ทั้งนี้ หัวใจหลักของการศึกษาระบบอาหาร คือ การวิเคราะห์/วิพากษ์ การจัดโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมืองของการค้าภายในประเทศและระหว่างประเทศ ทั้งนี้ก็เพื่อการจัดส่งผลิตภัณฑ์อาหารต่าง ๆ ไปสู่กลุ่มอาหารที่แยกตามชนชั้น ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงอำนาจครอบงำตั้งแต่ระบบการผลิตอาหารการกระจายอาหาร รวมไปถึงการบริโภคอาหารของทุกคน

จากข้อความข้างต้นจึงนำไปสู่การทำความเข้าใจการสร้างระบบอาหารให้เกิดขึ้นกับชุมชน รวมไปถึงการสะท้อนแง่มุมด้านความมั่นคงทางอาหาร จนนำไปสู่การมีอธิปไตยทางอาหารที่เป็นคำถามในระดับการเมืองภายในประเทศและระหว่างประเทศ ความเป็นการเมืองในอาหาร กระบวนการทั้งหมดของการเดินทางของอาหาร ตั้งแต่การเมืองในแง่ของการผลิต การกระจายอาหาร และการบริโภคอาหาร สิ่งเหล่านี้ถูกพัฒนามาจากทฤษฎีการพึ่งพิง (Dependency theory) เหตุผลสำคัญนี้ทำให้ผู้วิจัยเกิดคำถามใน 2 ประเด็น คือ (1) เกษตรกรผลิตอาหารอย่างไร ผลิตเพื่อขายให้ใคร ถูกบริโภคโดยคนกลุ่มใด เป้าหมายในการบริโภคอาหารส่งผลกระทบต่อมุมมองเรื่องอาหารด้านใดบ้าง.และ (2) ผลกระทบในเชิงสังคมและสิ่งแวดล้อม จากปัจจัยด้านการตลาดและปัจจัยด้านการผลิต (ข้อ 1 และ ข้อ 2) ส่งผลกระทบต่ออย่างไร

ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ผู้เขียนเลือกใช้แนวคิดระบบอาหาร เพื่อสร้างความเข้าใจและชี้ให้เห็นว่า มีตัวแสดง (Actors) ใดบ้างที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเกษตรกรโดยตรง รวมไปถึงปัญหาเชิงโครงสร้าง (Structure) สร้างในระดับนโยบายและความสัมพันธ์

(Relationship) ของกลุ่มพลังต่าง ๆ ที่ขับเคลื่อนการสร้างระบอบอาหาร จากการทบทวนวรรณกรรม ผู้เขียนเห็นว่า แนวคิดระบอบอาหารเป็นแนวคิดที่สามารถอธิบายการสร้างระบอบอาหารให้เกิดขึ้นต่อชุมชนได้และต้องเริ่มต้นการสร้างจากระบอบอาหาร และสร้างความมั่นคงทางอาหาร จนผลสุดท้ายนำไปสู่การมีอธิปไตยทางอาหารแนวคิดเรื่องระบอบอาหารฟริดแมนน์ (Friedmann) ให้ความหมายระบอบอาหารว่า “กฎเกณฑ์ที่ควบคุมโครงสร้างการผลิตและการบริโภคอาหารในระดับโลก” (Friedmann, 1993) ซึ่งเป็นการแสดงถึงผลลัพธ์ของการต่อสู้ทางสังคมละความเป็นสถาบัน การต่อรองในเรื่องของความหมายของผู้ผลิตอาหารและการใช้อำนาจซึ่งมีความเกี่ยวข้องกัน ฟริดแมนน์ กล่าวว่า

“ระบอบอาหารปรากฏออกมาจากการขับเคลื่อนระหว่างกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมและสถาบันที่มีอำนาจและสะท้อนกรอบที่ถูกต่อรอง เพื่อวางกรอบสำหรับกฎเกณฑ์ชุดใหม่ สัมพันธภาพและภาคปฏิบัติการของระบอบในไม่ช้าดูเหมือนจะเป็นเรื่องธรรมชาติ เมื่อระบอบทำงานได้ดี ผลที่ตามมาของปฏิบัติการก็สามารถคาดการณ์ได้และดูราวว่าดำเนินไปได้และดูราวว่าดำเนินไปได้โดยไม่กำหนดกฎเกณฑ์” (2005, p. 234)

กรอบการศึกษาเรื่อง “ระบอบอาหาร” ริเริ่มโดยนักวิชาการนามว่า Harriet Friedmann และ Philip Mcmichael โดยเป็นผลผลิตของยุคสมัย จากการลดกฎระเบียบระดับชาติและการเพิ่มขึ้นของ “กระบวนการโลกาภิวัตน์” ทั้งนี้ Harriet Friedmann ได้แบ่งช่วงเวลาของระบอบอาหารออกเป็น 3 ยุคระบอบอาหารยุคแรกมีอังกฤษเป็นศูนย์กลางช่วงปี ค.ศ. 1870s – 1930s มีการนำเข้าผลผลิตจากอาณานิคม เพื่อนำมาตอบสนองการเกิดขึ้นของชนชั้นต่าง ๆ ในยุคอุตสาหกรรมในยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการรับประกันความเป็น “โรงงานประกอบชิ้นส่วนของโลก” เริ่มมีการบังคับให้ทำเกษตรเชิงเดี่ยวในประเทศอาณานิคม เป็นการเข้าไปหาผลประโยชน์จากดินแดนชายขอบ (สร้อยมาศ รุ่งมณี, และคณะ, 2559, หน้า 8) จากนั้นอังกฤษเข้าไปมีบทบาทสำคัญใน การกำหนดรูปแบบการพัฒนาในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 ถึงล่าอาณานิคม โดยช่วงแรกเป็นการผลิตจากจักรวรรดิและระบบทาส จนนำมาสู่สนธิสัญญาต่าง ๆ เช่น สนธิสัญญาเบาว์ริง

จากที่กล่าวมาข้างต้น ระบอบอาหารยุคที่ 1 ซึ่งให้เห็นว่า การผลิตอาหารในยุคแรกนั้น อาหารที่ได้เกิดจากระบบทาสที่ผลิตอาหารให้ผู้ปกครอง/นายทุน และจากการขยายอาณาเขตประเทศอาณานิคม รัฐได้เข้ามาเป็นตัวแสดงหลักเพื่อสร้างกฎระเบียบ/กฎหมายในการส่งออกอาหาร นำมาสู่ปัญหาความขัดแย้ง 2 ระดับ กล่าวคือ 1) ระดับระหว่างประเทศ ความขัดแย้งระหว่าง จักรวรรดิ(อังกฤษ) และผู้ปกครองที่ตกเป็นประเทศอาณานิคม 2) ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในประเทศ ผู้ปกครอง/กษัตริย์กับนายทุน ดังนั้น หัวใจหลักของระบอบอาหารยุคแรกคือ ความต้องการในการเปิดเสรีการค้า ทั้งนี้ หลักจากเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 และ 2 ส่งผลให้ระบอบอาหารเกิดการเปลี่ยนแปลงระบอบอาหารยุคที่สองที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นศูนย์กลาง ช่วงปี ค.ศ. 1950s – 1970s ในยุคสงครามเย็นมีการกระจายอาหาร (ส่วนเกิน) จากโครงการเรื่องสนับสนุนอาหารให้กับฟาร์มจนเกิดการช่วยเหลืออาหารราคาถูกในการผลิตให้กับประเทศโลกที่สามบางประเทศเพื่อรักษาอำนาจทางการเมือง จะเห็นได้ว่ายุคนี้คือยุคที่รัฐมุ่งพัฒนาได้รับเอารูปแบบการพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตรระดับชาติแบบสหรัฐอเมริกา โดยนำเทคโนโลยีปฏิบัติเข้ามาใช้ และมีการปฏิรูปที่ดินอย่างเป็นระบบ ขณะเดียวกันด้านธุรกิจมีการเชื่อมโยงระบบเครือข่ายสินค้าข้ามชาติเกิดขึ้น ซึ่งก่อให้เกิดการเมืองของการปลดปล่อยประเทศอาณานิคมจากอังกฤษ ทั้งนี้ จึงกล่าวได้ว่าระบอบอาหารแสดงให้เห็นถึงอำนาจเบื้องหลังผ่านความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนของการผลิตสิ่งเหล่านี้

ทำให้วงจรราคาอาหารระหว่างประเทศตกอยู่ภายใต้ราคาตลาดโลก ทำให้ผู้ผลิตในระบบทุนนิยมมีผลผลิตด้านราคาที่เหมาะสม ระบบราคาอาหารแสดงให้เห็นว่าถูกจัดการจากส่วนกลางของระบบ เพื่อให้ราคาเป็นตัวกำหนดเป้าหมายทางการเมือง

สำหรับระบอบอาหารยุคที่ 2 นั้นเป็นช่วงยุคที่เกิดการครองอำนาจนำในระบบระหว่างประเทศ ซึ่งสหรัฐอเมริกาไม่สามารถล่าอาณานิคมแบบอังกฤษได้ แต่ใช้วิธีที่ออกออกไป กล่าวคือ 1) ระบบการคำนวณค่าเงินระหว่างประเทศ ระบบการจัดการการเงินเบรตตันวูดส์ (Bretton Woods system) รวมไปถึงการใช้ระบอบ การตั้งกำแพงภาษีและองค์การการค้าโลกหรือ World Trade Organization (WTO) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือองค์การระหว่างประเทศแทนการไปแทรกแซงโดยตรง 2) สหรัฐอเมริกาใช้มาตรการให้เงินสนับสนุน “การปฏิวัติเขียว” คือ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตอาหารด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ รวมไปถึงการสนับสนุนด้านการเงินให้กับประเทศต่าง ๆ เพื่อทำการทดลองผลิตอาหารได้ในทุกฤดูกาล 3) สหรัฐอเมริกาสนับสนุนเงินให้กับ “โครงการพัฒนา” ต่าง ๆ ระหว่างประเทศ เพื่อเป็นการสนับสนุนด้านอาหารและต่อต้านคอมมิวนิสต์ (Communism) ทางอ้อม ดังนั้น ระบอบอาหารในยุคที่สองส่งผลให้เกิดการเกษตรเปลี่ยนไปความขัดแย้งเหลือเกิดขึ้นระหว่างเกษตรกรกับนายทุน

และ ระบอบอาหารยุคที่สาม ระบอบบริษัท ช่วงปี ค.ศ. 1980s – 2000s เป็นยุคของการพัฒนาและเกิดการ “ปฏิวัติซูเปอร์มาร์เก็ต” (Reardon et al, 2003) มีการแบ่งคุณภาพและสร้างมาตรฐานอาหารเพื่อให้เหมาะสมกับสองชนชั้นหลักในสังคมที่ถูกแบ่งตามลักษณะอาหารที่บริโภค การอุดหนุนอาหารส่วนเกินจากประเทศซีกโลกเหนือ ทำให้เกิดการขับไล่ชาวนาที่ไร้ประสิทธิภาพออกจากที่ทำกิน ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวต่อต้านระดับโลก จนนำมาสู่การกำหนดเกณฑ์เรื่องอธิปไตยทางอาหารความมั่นคงทางอาหารระดับท้องถิ่นและการเกษตรเชิงนิเวศการเคลื่อนไหวเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงวิกฤตการณ์ของอุตสาหกรรมเกษตร (สร้อยมาศ รุ่งมณี, และคณะ, 2559, น. 9-10) ระบอบอาหารบริษัทเป็นระบอบอาหารยุคที่สาม มุ่งไปที่การครอบครองความเป็นเจ้าของบริษัทที่หนาแน่นผ่านกฎการทางการเงินระหว่างประเทศและกฎเกณฑ์พหุภาคี ทำให้เกิดโครงการส่งออกผลิตผลทางการเกษตรเป็นปรากฏการณ์ “ฟาร์มโลก” ซึ่งเรียกร้องให้ทำตามมาตรฐานจากผู้ผลิต เพื่อป้อนสู่ซูเปอร์มาร์เก็ต

จากที่กล่าวมาข้างต้นระบอบอาหารในยุคที่ 3 สถาบันทางการเงินของสหรัฐอเมริกาล่มสลายและไม่สามารถผูกขาดระบอบอาหารโลกได้ เกิดกลุ่มใหม่เข้ามาแทนที่ คือกลุ่มบริษัทข้ามชาติ ใช้ตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ บริษัทข้ามชาติเข้ามามีบทบาทกำหนดกติกากระหว่างประเทศ เพื่อเข้าไปลงทุนในประเทศต่าง ๆ ทั้งนี้ บริษัทข้ามชาติอาศัยองค์การระหว่างประเทศ 1) กลไกตลาดเสรี 2) ความสามารถในการแข่งขันทางการตลาด ที่เป็นเสรีนิยมใหม่ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า ระบอบอาหารที่แต่ละยุคและการเปลี่ยนผ่านระหว่างยุคก่อให้เกิดการวางกรอบการเมืองเรื่องการพัฒนาใหม่ รวมไปถึงขอบเขตความสำคัญของเทคโนโลยีการเกษตรและอาหารและนัยต่อปรากฏการณ์ที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบในอนาคต กล่าวคือเรื่องความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม การเข้าถึงอาหารและความมั่นคงทางอาหาร ฯลฯ

ดังนั้น ระบอบอาหารที่เกี่ยวข้องกับการจัดโครงสร้างทางการเมืองของเศรษฐกิจทุนนิยมโลกในการใช้กฎเกณฑ์ของอังกฤษและสหรัฐอเมริกาและการบริหารรัฐเสรีนิยม กฎเกณฑ์นี้ตั้งขึ้นโดยวิธีการทางทหาร การเงิน วิธีเชิงสถาบัน ที่อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ทางภูมิรัฐศาสตร์เฉพาะบางอย่าง และวิธีการสั่งสมทุนพร้อมด้วยอุดมการณ์การพัฒนาชั่วคราวอันยิ่งใหญ่ ทั้งนี้ จากความสัมพันธ์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่ามีปฏิสัมพันธ์จากตัวแสดงต่าง ๆ ระหว่างประเทศเกิดขึ้น ผู้วิจัยจึงมองว่าการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ ระหว่างประเทศและสังคม แนวคิด รัฐองค์การความสามารถอธิบายปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวได้เป็นอย่างดี โดยจะกล่าวในส่วนถัดไป

การวิพากษ์ผ่านมุมมองแนวคิดรัฐองค์รวม ของ อันโตนิโอ กรัมสกี

แนวคิดรัฐองค์รวม (The Integral State)

พัฒนาการของรัฐองค์รวม

การศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกร ชาวไร่ ชาวนา กับภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ ผู้เขียนเลือกใช้กรอบการวิเคราะห์หลักที่เรียกว่า “รัฐแบบองค์รวม” (The Integral State) กรัมสกีมองว่ารัฐ (บางครั้งกรัมสกีใช้คำว่า Government ในความหมายเดียวกันกับคำว่า State) ในแบบองค์รวมเป็นการรวมพื้นที่ในโครงสร้างส่วนบนทั้งสองส่วน ได้แก่ ประชาสังคมและสังคมการเมืองเข้าด้วยกัน ในแง่นี้รัฐเป็นการรักษาดุลยภาพ (Balance) ระหว่างการใช้กำลัง (Force) และการสร้างความยินยอมพร้อมใจ (Consent) ซึ่งในทัศนคติของกรัมสกี พื้นที่ทั้งสองมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงและมีผลกระทบซึ่งกันและกัน และแยกออกจากกันไม่ได้ (วัชรพล พุทธรักษา, 2557, น. 134) ทั้งนี้ หัวใจหลักของการศึกษารัฐแบบองค์รวมคือการวิเคราะห์/วิพากษ์ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม โดยเฉพาะปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับศูนย์การเรียนรู้โจโก้และชุมชน จังหวัดน่าน

แนวคิดเรื่องรัฐแบบองค์รวม รัฐในแง่นี้ไม่ได้เป็นตัวแทนความคิดทั้งหมดในเรื่องรัฐของ กรัมสกี ทว่า สะท้อนมุมมองเรื่องรัฐในแบบของกรัมสกี ดังตัวบทต่อไปนี้

“...เรายังคงอยู่ในอาณาบริเวณของการนิยามรัฐและรัฐบาล ซึ่งเป็นการนิยามที่เป็นภาพตัวแทนของรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบความร่วมมือทางเศรษฐกิจ (economic-corporate) หรือในทางหนึ่งก็คือ การผสมผสานระหว่างประชาสังคมและสังคมการเมืองอย่างไรก็ดี สิ่งที่เราควรเน้นคือความหมายโดยทั่วไปของรัฐ รวมความไปถึงแนวคิดเรื่องประชาสังคม (ในนัยที่อาจกล่าวได้ว่า รัฐ = สังคมการเมือง + ประชาสังคม หรือ กล่าวอีกอย่างก็คือ การครองอำนาจนำได้รับกสารโหลอุม์โดยการใช้อำนาจบังคับ)...” (วัชรพล พุทธรักษา อ้างใน Gramsci, 1971, p. 262-263)

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การใช้กำลังอำนาจในสังคมการเมือง ชนชั้นผู้ครองอำนาจนำ (Hegemonic class) ก็ใช้อำนาจเหนือชนชั้นผู้อยู่ใต้อำนาจ (Subor-Dinate Class/Subaltern) ในพื้นที่ประชาสังคมด้วย กล่าวคือความพยายามในการออกคำสั่งหรือกฎระเบียบ ต่อนโยบายภาคการเกษตร เป็นการใช้อำนาจเหนือประชาชน/เกษตรกร ซึ่งคำสั่งหรือกฎระเบียบทำหน้าที่ในการครองอำนาจนำ (Hegemony) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ อย่างไรบ้าง ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมประเด็นนี้แนวคิดระบอบอาหารอธิบายไม่ได้ แต่แนวคิดรัฐแบบองค์รวมสามารถอธิบายกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันได้ รวมไปถึงความสัมพันธ์ทางโครงสร้างและตัวแสดงที่เกี่ยวข้องกับการสร้างระบอบอาหารของศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน

การศึกษารัฐแบบองค์รวม ผู้เขียนเห็นว่าต้องทำความเข้าใจความคิดของกรัมสกี กลุ่มพลังทางสังคม⁵ (Social Forces) หนึ่งในประเด็นสำคัญต่อการอธิบายความสัมพันธ์ของกลุ่มพลังทางสังคม/ชนชั้นต่าง ๆ โดยชนชั้นทางสังคม

⁵ กลุ่มพลังทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relations) ของปัจเจกบุคคลที่มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน ซึ่งกลุ่มพลังทางสังคมประกอบไปด้วยสองกลุ่มหลัก คือ กลุ่มพลังของชนชั้นปกครอง (Dominant หรือ Ruling class) และกลุ่มพลังของชนชั้นผู้ถูกกดขี่ (Subaltern/Subordinate หรือ Dominated class)

ประกอบไปด้วยสองชนชั้นคือ ชนชั้นปกครอง (Dominant หรือ Ruling class) และชนชั้นผู้ถูกปกครองหรือชนชั้นผู้ถูกกดขี่ (Subaltern/Subordinate หรือ Dominated class) (วัชรพล พุทธิรักษา อ้างใน Nemeth, 1980, p. 86; และโปรดุ Pozzolini, 1970, p. 67-75)

ชนชั้นปกครอง (Dominant หรือ Ruling class) ในทัศนะของกรัมนั้น คือกลุ่มคนที่มีความสามารถในการเป็น “รัฐ” ได้ กล่าวคือ เป็นกลุ่มที่สามารถเข้าถึงการใช้อำนาจบังคับและสร้างความยินยอมพร้อมใจเหนือ ชนชั้นผู้ถูกปกครอง (ประชาชน) ได้ กรัมนิธิบายว่าชนชั้นปกครองนั้น มิได้ต้องการเพียงที่จะสร้างการนำ (Lead) เหนือ กลุ่มหรือชนชั้นอื่น ๆ เท่านั้น แต่ยังต้องการครอบงำ (Dominate) ผู้คนให้ได้อีกด้วย ดังนั้น ชนชั้นปกครองจึงมีความต้องการกำลังอำนาจที่ปราศจากการต่อรองหรือประนีประนอมกับกลุ่มพลังอื่น ๆ เพื่อให้ตนสามารถมีอำนาจเด็ดขาดในรัฐได้

จากที่กล่าวไปข้างต้น จะเห็นได้ว่า กลไกการทำงานของรัฐ/นายทุน ถูกพัฒนาให้เข้มแข็งและมั่นคงขึ้นอย่างรวดเร็ว การบุกเบิกที่ดิน รวมไปถึงการเช่าที่ดินของนายทุน จึงเป็นการเปิดทางให้กับแทรกซึมเข้ามาเมื่อสิทธิพลในชุมชน ดังนั้น ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจคือ รัฐ/นายทุน ในปัจจุบันการทำงานของชนชั้นนายผู้ปกครองมีความร่วมมือกับกลุ่มพลังทางสังคมอื่น ๆ เช่น สถาบันทางการเมือง หน่วยงานราชการ เจ้าหน้าที่รัฐในระดับต่าง ๆ กองทัพ เป็นต้น ความร่วมมือของชนชั้นปกครองกับกลุ่มพลังต่าง ๆ นี้ เพื่อสร้างการสนับสนุนและสถาปนาความมั่นคงเชิงอำนาจกลุ่มและพรรคพวกของตนเอง

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนมองว่า กลุ่มพลังทางสังคมที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ระหว่างภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ นั้น ถูกบังคับใช้อำนาจผ่านนโยบายภาคการเกษตร รวมไปถึง ความพยายามในการสร้างความยินยอมพร้อมใจให้เกิดขึ้นกับ ศูนย์การเรียนรู้ไร่ไถ่ ดังนั้น ผู้เขียนมองว่า กลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทต่อการสร้างระบอบอาหารแก่เกษตรกร และปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวได้สะท้อนแง่มุมมองด้านความมั่นคงทางอาหารและการมีอธิปไตยทางอาหารแก่ชุมชน

สำหรับชนชั้นผู้ถูกปกครอง (The Subaltern Social Classes) กรัมนิธิให้ความสำคัญกับกลุ่มนี้ค่อนข้างมาก กล่าวคือ กลุ่มชาวนา/ชาวไร่ (Peasant) ซึ่งกรัมนิธิได้จำแนกออกเป็นอีก 3 ประเภทได้แก่ กลุ่มแรก กลุ่มชาวนาผู้มั่งคั่ง (Rich peasant) ซึ่งเป็นผู้ที่มีที่ดินเป็นของตนเองและได้ประโยชน์จากการปล่อยให้เช่าที่ดิน กลุ่มที่สอง กลุ่มชาวนาทั่วไป (Middle Peasant) ผู้ที่ทำหน้าที่ผลิตพืชผลทางการเกษตรเข้าสู่ตลาด และกลุ่มสุดท้าย ชาวนาที่ยากไร้ คนกลุ่มนี้ไม่มีที่ดินรวมถึงเครื่องมือในการผลิตเป็นของตนเอง ต้องประสบกับปัญหาความยากจนอย่างยืดเยื้อและจำนวนหนึ่งต้องขาดสารอาหารด้วย (วัชรพล พุทธิรักษา อ้างใน Donaldson, p. 2008: 10) ดังนั้น ชนชั้นผู้ถูกปกครองจึงอยู่ใต้อำนาจรัฐ/กลุ่มนายทุน

อย่างไรก็ตาม จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่า เกษตรกรกลุ่มต่าง ๆ มีความพยายามในการสร้างระบอบอาหารในแนวทางของตนเองตามสภาพแวดล้อมภูมิภาค สะท้อนถึงการสร้างพันธมิตรระหว่างชนชั้นที่เกี่ยวข้องกับตัวแสดงต่าง ๆ หน่วยงานภาครัฐ องค์กรบริหารส่วนตำบลเมืองจั้ง การประปา การไฟฟ้า รัฐวิสาหกิจ องค์กรเอกชน เกษตรกร และสมาชิกกลุ่มเกษตรกรในมุมมองของกรัมนิธิ “ความร่วมมือ” ในบางครั้งระหว่างชนชั้นผู้ปกครอง (รัฐ นายทุน) และชนชั้นผู้ถูกกดขี่ (เกษตรกร ชาวไร่ ชาวนา) กลายเป็นความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relations) ที่ต้องใช้แนวคิดกลุ่มพลังทางสังคมมาอธิบายเพื่อสร้างความเข้าใจการกระทำของตัวแสดงต่าง ๆ

ดุลยภาพของกลุ่มพลังทางสังคม: สงครามยึดพื้นที่ทางความคิดและการปฏิวัติเงียบ (Balance of Class Forces: War of Position and Passive Revolution)

กลุ่มพลังทางสังคมหลักสองกลุ่มคือ ชนชั้นปกครองและชนชั้นผู้ถูกปกครอง/ถูกกดขี่ กรัมนิธิไม่ได้สนใจที่ตัวแสดงทางการเมืองอย่างหยุดนิ่ง (Static) แต่สนใจ “ความสัมพันธ์” ของกลุ่มพลังต่าง ๆ ในระบบทุนนิยมมากกว่า ในหัวข้อนี้

ผู้เขียนนำเสนอแนวคิดสำคัญสองประการของกรัมมี่ที่ใช้อธิบายการสร้างดุลยภาพทางอำนาจ (Balance of Power) ของกลุ่มพลังต่าง ๆ ได้แก่แนวคิดเรื่องสงครามยึดพื้นที่ทางความคิดที่จะเป็นเครื่องมือสำคัญของกลุ่มพลังที่ถูกกดขี่ได้นำมาใช้เพื่อท้าทายต่อการครองอำนาจนำ (Hegemony) ของชนชั้นปกครองและแนวคิดเรื่องการปฏิวัติเงียบที่ชนชั้นปกครองใช้เป็นเครื่องมือ

สงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (War of Position)

แนวความคิดที่สำคัญของกรัมมี่ในเรื่องนี้ได้ปรากฏอยู่ใน บันทึกที่ชื่อว่า การต่อสู้ทางการเมืองและสงครามการทหาร (Political Struggle and Military War) ซึ่งกรัมมี่ได้อธิบายว่ากลุ่มพลังต่าง ๆ นั้น ได้นำพาตัวเองเข้าสู่การต่อสู้ทางชนชั้น (Class struggle) ได้อย่างไร โดยกรัมมี่ได้อธิบายว่าการทำสงครามนั้น สามารถจำแนกได้เป็นสามประเภทด้วยกันได้แก่ สงครามขับเคลื่อนยึดพื้นที่ (War of Movement) “การทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) และการทำสงครามแบบกองโจร (Underground warfare) (วัชรพล พุทธรักษา อ้างใน Gramsci, 1971, p. 229, Q1§134) แต่ในที่นี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงเพียงการทำสงครามในสองรูปแบบแรกเท่านั้น

สำหรับกรัมมี่นั้น “การทำสงครามขับเคลื่อนยึดพื้นที่” นั้นเป็นกลยุทธ์ที่เหมาะสมกับรัฐที่มี “ประชาสังคม” ที่ด้อยพัฒนาซึ่งในรัฐแบบนั้นจะมีอำนาจทางการเมืองที่เปราะบาง (Fragile) อีกทั้งกลุ่มพลังทางสังคมอื่น ๆ อาทิเช่น สหภาพแรงงาน กลุ่มกบฏ รวมถึงองค์กรพรรคการเมืองยังไม่มีการพัฒนาเต็มที่ ทำให้การต่อต้านในการใช้อำนาจเกิดขึ้นได้ยาก อย่างไรก็ตามกลยุทธ์แบบนี้ไม่เหมาะสมสำหรับกลุ่มพลังต่าง ๆ ในการนำไปใช้ เพื่อสร้างภาวะการครองอำนาจนำ (Hegemonic position) ให้เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัฐที่มีระดับของการพัฒนาและมีประชาสังคมที่พัฒนาแล้ว การทำสงครามขับเคลื่อนยึดพื้นที่นี้เป็นการใช้อำนาจบังคับ (Coercion) และการต่อสู้ในเชิงกายภาพที่รุนแรง (Violent Struggle) ซึ่งจะใช้ได้ผลในระยะแรกเท่านั้น แต่ไม่เพียงพอต่อการสร้างอำนาจนำให้ยั่งยืน

ดังนั้น กรัมมี่จึงได้เสนอกิจกรรมทางเลือกสำหรับชนชั้นผู้ถูกปกครอง เพื่อใช้เป็นเครื่องมือหลักในการได้มาซึ่งสถานการณ์ครองอำนาจนำ กล่าวคือ กลยุทธ์ “การทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด” แนวคิดดังกล่าวเป็นยุทธวิธีทางการเมืองในระดับแนวหน้าเชิงวัฒนธรรม (Cultural Front) ที่ต้องการแทรกซึมและบ่อนทำลายกลไกเชิงอุดมการณ์ (Ideological Mechanism) ของชนชั้นปกครองที่มีอยู่อย่างต่อเนื่องและใช้ระยะเวลายาวนาน เป้าหมายหลักในการยึดครองพื้นที่ทางความคิดให้เกิดประสบความสำเร็จคือตัวการต่าง ๆ ในพื้นที่ประชาสังคม เช่น โรงเรียน สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สื่อมวลชน สหภาพแรงงาน กลยุทธ์การทำสงครามขับเคลื่อนและสงครามยึดพื้นที่ทางความคิดนี้เป็นยุทธวิธีสำหรับชนชั้นผู้อยู่ใต้อำนาจได้เลือกนำมาใช้ เพื่อต่อต้าน/ท้าทายและสร้าง ความรู้ใหม่ให้เกิดขึ้นในสังคมการเมืองหนึ่งๆ

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงเห็นถึงความสำคัญในการใช้สงครามยึดพื้นที่ทางความคิดมาอธิบายการสร้างระบอบอาหารของเกษตรกร ชาวไร่ ชาวนา ผ่านปฏิสัมพันธ์และยุทธวิธีของกลุ่มและชุมชนกับตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ อย่างไรก็ตามชนชั้นปกครอง/รัฐ/นายทุนนั้น ไม่ได้หยุดนิ่งหรือนิ่งนอนใจกับภาวะการครองอำนาจนำของตนแต่ก็มีความพยายามสร้าง “ดุลยภาพ” กับกลุ่มพลังอื่น ๆ ด้วยการใช้อยุทธวิธีที่เรียกว่าการปฏิวัติเงียบ

การปฏิวัติเงียบ (Passive Revolution)

กรัมมี่ได้เสนอแนวความคิดที่เป็นประโยชน์ในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มพลังทางสังคมอีกแนวคิดหนึ่งคือ “การปฏิวัติเงียบ” (Passive revolution) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวกรัมมี่ได้รับแรงบันดาลใจมาจาก วินเซนโซ คูโอโค (Vincenzo Cuoco) (Hoare & Smith, 1971: 59 n.11) โดยพัฒนาขึ้น เพื่อนำมาใช้กับการอธิบายปรากฏการณ์ที่ชนชั้นปกครองได้

ดำเนินการสืบทอดอำนาจ (Maintain) โดยการชูประเด็น (Promote) ความเปราะบาง/จุดอ่อนของคู่ต่อสู้ทางการเมือง นอกจากนี้ก็ยังมีข้อได้ใช้แนวคิดเรื่องการปฏิวัติเงียบ เพื่อชี้ให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจ (Reorganisation) ของรัฐและการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองกับชนชั้นล่างเพื่อรักษาไว้ซึ่ง “อำนาจนำ” (Hegemony) ของชนชั้นนำและเพื่อเป็นการกีดกันมวลชนส่วนมากออกจากการมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจและการเมือง

ความสำคัญของแนวคิดเรื่องการปฏิวัติเงียบคือ การเป็นแนวคิดที่ใช้อธิบายว่าชนชั้นนายทุนหรือชนชั้นปกครองนั้นสามารถเอาตัวรอดจากการต่อต้านและลุกฮือได้อย่างไรในสังคมทุนนิยมปัจจุบันแม้ว่าจะต้องเผชิญกับภาวะวิกฤติทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่ตลอดเวลา ดังที่มาร์ติน คาร์นอย (Carnoy, 1984, p.77) ได้ชี้แจงว่าชนชั้นปกครองจะมีความพยายามอยู่เสมอที่จะใช้ยุทธวิธีการปฏิวัติเงียบ/การปฏิวัติจากเบื้องบน เมื่อใดก็ตามที่พวกเขาเริ่มรู้สึกว่าการครองอำนาจนำของตนเองไปกันไม่ได้กับความต้องการของการผลิต (ทางเศรษฐกิจ) นอกจากนี้แนวคิดดังกล่าวยังมีคุณูปการในการชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการเมืองแบบ “ปฏิรูป” และ “ปฏิวัติ” เพื่อเป็นการชี้ช่องทางให้ชนชั้นผู้ถูกกดขี่ได้เห็นและสามารถจัดการกับปฏิบัติการทางอำนาจของชนชั้นปกครองได้

อย่างไรก็ตาม การอธิบายโดยแนวคิดการปฏิวัติเงียบ เพื่อดูความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างระบอบอาหาร ความมั่นคงทางอาหารและการมีอธิปไตยทางอาหารของเกษตรกร ชาวไร่ ชาวนา จะสามารถเห็นถึงโครงสร้างทางอำนาจของรัฐ/นายทุน การรักษาอำนาจดังกล่าวทั้งรัฐ/นายทุนและเกษตรกรมีกลยุทธ์ใดในการรับมือซึ่งกันและกัน

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลุ่มพลังต่าง ๆ แบบกรัมสกี (Gramsci's Analysis of Relations of Force)

กรัมสกีได้นำเสนออีกแนวความคิดหนึ่งที่สำคัญได้แก่ แนวคิดเรื่อง การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มพลัง (Analysis of relations of forces) ทั้งนี้ กรัมสกีได้จำแนกความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มพลังต่าง ๆ ออกเป็นสองโมเมนต์หลักได้แก่ ประการแรก โมเมนต์พื้นฐาน (Fundamental moment) ซึ่งประกอบไปด้วย ความสัมพันธ์ของกลุ่มพลังทางสังคม (Relation of social force) และประการที่สอง โมเมนต์เกี่ยวเนื่อง (Subsequent moment) ที่ประกอบไปด้วย ความสัมพันธ์ที่สำคัญที่สุดได้แก่ ความสัมพันธ์ของกลุ่มพลังทางการเมือง (Relation of political force) และกลุ่มพลังทหาร-การเมือง (Relation of Politico-Military force) (วัชรพล พุทธิรักษา อ้างใน Gramsci, 1971, pp.180-185, Q13§17; Adamson, 1980: 159-161; Joseph, 2002: 35-36; Morera, 1990, pp.150-151)

สำหรับโมเมนต์พื้นฐาน คือ ความสัมพันธ์ของกลุ่มพลังทางสังคมที่มีความสัมพันธ์ในรูปแบบของการเชื่อมโยงกับโครงสร้างส่วนล่างเป็นหลัก โดยเป็นอิสระจากปัจจัยในเรื่องของเจตจำนงในโครงสร้างส่วนบน ความสัมพันธ์ในแบบแรกนี้เป็นพัฒนาการของพลังการผลิตในเชิงวัตถุ และมองว่าการผลิตนั้นเป็นฐานในการเกิดขึ้นของชนชั้นทางสังคมต่าง ๆ และกลุ่มชนชั้นต่าง ๆ จะถือครองและมีหน้าที่ทางการผลิตที่ต่างกันไป ขณะที่โมเมนต์เกี่ยวเนื่องนั้น เป็นโมเมนต์ที่กรัมสกีให้ความสำคัญมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เขาได้ให้ความสนใจกับความสัมพันธ์ของกลุ่มพลังทางการเมืองมากที่สุด เนื่องจากกรัมสกีมองว่า ความสัมพันธ์ในรูปแบบนี้มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจการครองอำนาจนำได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ กรัมสกียังได้จำแนกย่อยลงไปอีกว่าภายในความสัมพันธ์ของกลุ่มพลังทางการเมือง (อันเป็นโมเมนต์เกี่ยวเนื่อง) จำแนกได้อีก 3 ระดับ (Level) ได้แก่ ระดับที่หนึ่ง ระดับของความสัมพันธ์ทางการเมืองแบบเศรษฐกิจดั้งเดิม (Primitive economic level) ความสัมพันธ์ในระดับนี้ จิตสำนึกของผู้คนในแง่ของการเป็นผลประโยชน์แห่งอาชีพของตนได้ถูกแสดงออกแต่ไม่ได้เป็นผลประโยชน์ของทั้งชนชั้น ระดับที่สอง ระดับของ ความสัมพันธ์ทางการเมืองแบบเศรษฐกิจ-

การเมือง (Political Economic Level) ซึ่งจิตสำนึกของชนชั้นถูกแสดงออกแต่ว่าเป็นเพียงในเรื่องของเศรษฐกิจเท่านั้นและระดับที่สาม เป็นระดับที่มีความสำคัญสูงสุดก็คือ “ระดับของการครองอำนาจนำ” (Hegemony)

อย่างไรก็ตาม ระดับของความสัมพันธ์แบบการครองอำนาจนำ จึงเป็นโมเมนต์ทางการเมืองที่สำคัญที่สุดในการต่อสู้ทางอุดมการณ์และหลอมรวมความเป็นเอกภาพระหว่างปัจจัยด้านเศรษฐกิจ การเมือง ปัญญาชนและ ศิลธรรมเข้าด้วยกัน การต่อสู้ทางการเมืองในระดับนี้ไม่ได้เป็นเพียงการต่อสู้ เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของคน เฉพาะกลุ่มเท่านั้น (Corporate level) แต่เป็นการต่อสู้เพื่อชนชั้นผู้ถูกกดขี่ทั้งหมดอีกด้วย นอกจากนี้โมเมนต์เกี่ยวเนื่องอีกประการหนึ่งที่กรัมซีเสนอไว้ในสมุดบันทึกจากคุก กล่าวคือความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มพลังทหาร-การเมือง (Relation of politico-military force) ซึ่งความสัมพันธ์แบบการทหารนำทุกสิ่ง (Purely Military) และแบบทหารกับการเมือง (Politico-Military) ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มพลังทหาร-การเมือง มีประโยชน์ในแง่ของบริบทการกอบกู้เอกราชให้กับชาติ กรัมซีมองว่ารูปแบบผสมระหว่างความสัมพันธ์แบบทหารนำทุกสิ่งและทหารกับการเมืองนั้นจำเป็นในการเมืองแบบเก่าที่มุ่งแสวงหาการรุกรานเชิงพื้นที่และการประกาศ อิสรภาพจากเจ้าอาณานิคม

ด้วยเหตุนี้ การทำความเข้าใจแนวคิดเรื่องการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มพลังต่าง ๆ กลุ่มพลังผู้ถูกกดขี่ จำเป็นต้องก้าวข้ามและเอาชนะการต่อสู้เชิงอุดมการณ์โดยเปลี่ยนจากการเรียกร้องที่เป็นประเด็นเศรษฐกิจและเป็นผลประโยชน์เฉพาะของคนบางกลุ่ม (Economic Corporate Phase) มาสู่การผนวกผลประโยชน์ของคนในชนชั้น/กลุ่มพลังอื่น ๆ ให้ได้และถ้าสามารถทำเช่นนั้นได้ก็เรียกได้ว่าเป็นการสร้างการครองอำนาจนำให้เกิดขึ้น ดังนั้น การสร้างความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ ต้องอาศัยแนวคิดกลุ่มพลังทางสังคมมาอธิบาย โดยแนวคิดดังกล่าวจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ในรูปแบบที่สำคัญต่อการทำความเข้าใจการครองอำนาจนำที่เกิดขึ้นต่อสร้างระบอบอาหารของเกษตรบทความขึ้นนี้ ผู้เขียนเลือกใช้สองแนวคิดสำคัญได้แก่ แนวคิดระบอบอาหารและรัฐแบบองค์รวม โดยแนวคิดระบอบอาหารใช้อธิบายความพยายามในการสร้างระบอบอาหาร ความมั่นคงทางอาหาร และการนำไปสู่มืออึปไตยทางอาหารและแนวคิดรัฐแบบองค์รวม นำมาอธิบายปฏิสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกร กับภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

สรุป

การศึกษาการเมืองของระบอบอาหาร ความมั่นคงทางอาหาร และการนำไปสู่การมืออึปไตยทางอาหาร จึงพยายามสังเคราะห์ประเด็นสำคัญร่วมกับทฤษฎีระบอบอาหาร (Food Regime) (McMichael, 2009) ทฤษฎีรัฐแบบองค์รวมและกลุ่มพลังทางสังคม ของ อันโตนิโอ กรัมซี (Integral State and Social Forces of Antonio Gramsci) โดยผู้เขียนมุ่งเผยให้เห็นแง่มุมด้านความมั่นคงทางอาหาร และอึปไตยทางอาหาร รวมไปถึงนโยบายด้านการเกษตร เพื่อสร้างความเข้าใจต่อเรื่องระบอบอาหาร ที่สามารถอธิบายการมีวิถีชีวิตและการผลิตอาหารที่ปลอดภัย ไร้อารเคมีและมีความยั่งยืนของชาวนา ทั้งนี้ ชาวนา ชาวไร่ สามารถสร้างความรู้ใหม่ตามแนวคิด “การเกษตรธรรมชาติ เพื่ออาหารปลอดภัย” การทำจุลินทรีย์ท้องถิ่นการเลี้ยงสัตว์ การจัดการเมล็ดพันธุ์ รวมทั้งการคัดเลือกและปรับปรุงพันธุ์ข้าว ดังนั้น แหล่งผลิตชุมชนจึงกลายเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญต่อเกษตรกร เนื่องจากเป็นแหล่งอบรม ถ่ายทอดความรู้ด้านการเกษตรแนวใหม่ ที่ผสมผสานระหว่างแนวทางวิทยาศาสตร์กับภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าด้วยกันแก่เยาวชน ชนบทที่รักบ้านเกิดอยากทำงานในชุมชน

เลี้ยงตัวเองได้ เป็นการยกระดับวิชาชีพทางการเกษตรสร้างชาวนายุคใหม่ที่มีข้าวพอกิน มีเงินพอใช้ มีเกียรติและมีความภูมิใจที่ได้ผลิตอาหาร ส่งออกต่างประเทศ

การทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการสร้างระบบอาหารจึงมีความสำคัญ เพราะนอกจากความจำเป็นในการหาคำอธิบายแล้ว รัฐยังพยายามสร้างภาพมายาคติต่อเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้เกิดการยอมจำนนต่อรัฐโดยประชาชนไม่ต้องออกไปต่อสู้กับการถูกเอารัดเอาเปรียบ ดังนั้น เกษตรกร ชาวไร่ ชาวนา จึงพยายามช่วงชิง สิทธิ พื้นที่ และนโยบายภาคการเกษตร กลับคืนมา รวมถึง การวิเคราะห์ตัวแสดงที่เกี่ยวข้องกับนโยบายภาคการเกษตร ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับกลไกการทำงานของภาครัฐกับกลุ่มนายทุน ในลักษณะของการสร้างความสัมพันธ์แบบควบคุมและเอื้อผลประโยชน์ร่วมกัน ทั้งนี้ ผลของการศึกษายังเป็นความท้าทายในทางทฤษฎีว่าตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ มีบทบาทหน้าที่ต่อการกำหนดกฎ/ระเบียบทางนโยบายน้อยมากผ่านการควบคุมของรัฐบาลที่มาจากบริบทประชาธิปไตยแบบเผด็จการ

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาอังกฤษ

- Boyer, Jefferson. 2010. **Food security, Food sovereignty, and Local Challenges for Transnational Agrarian Movements: The Honduras Case**, *Journal of Peasant Studies*, Vol.3 7 , No.2 , pp. 319-351.
- FAO, “**Rome Declaration on world food Security and world food summit Plan of Action**”. world food summit Rome. 13-17 November 1996.
- Friedmann, H., and P McMichael. 1989. **Agriculture and the State System: The Rise and fall of National Agriculture**. 1870 to the present. *Sociologia Ruralis* 29, 2: 93 – 117.
- (2005), **From Colonialism to Green Capitalism: Social Movements and Emergence of Food Regimes**, Buttel, F. and McMichael, P. (Ed.) *New Directions in the Sociology of Global Development (Research in Rural Sociology and Development, Vol. 11)*, Emerald Group Publishing Limited, Bingley, pp. 227-264.
- Keith Dowding, (2016). **The philosophy and methods of political science**. China: Palgrave Macmillan.
- Thomas Reardon, C. Peter Timmer, Christopher B. Barrett and Julio Berdegue, (2003), **The Rise of Supermarkets in Africa, Asia, and Latin America**, *American Journal of Agricultural Economics* Vol. 85, No. 5, Proceedings Issue (Dec., 2003), Published by: Oxford University Press pp. 1140-1146
- McMichael, Philip. 2009. **A Food Regime Analysis of the World Food Crisis, Agriculture and Human Value**, Vol. 26, pp. 281-295.

เอกสารภาษาไทย

กาญจนา แก้วเทพ, (2551), สายธารนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับการสื่อสารศึกษา,

กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์

พรทิพย์ ตีลกานันท์. การนำเสนอรูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมความมั่นคงทาง

อาหาร. วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตสาขา พัฒนาศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการและการเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี การศึกษา 2557.

ฟิลิป แมคไมเคิล (2559), ระเบิดอาหารและคำถามว่าด้วยสังคมเกษตรกรรม, แปลโดย

สร้อยมาศ รุ่งมณี และคณะ, เชียงใหม่: ศูนย์ภูมิภาคด้านสังคมศาสตร์และการพัฒนาอย่างยั่งยืน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วัชรพล พุทธรักษา, (2557), บทสำรวจความคิดทางการเมืองของ อันโตนิโอ กรัมสกี, กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์สมมติ

วัชรพล พุทธรักษา, (2549), รัฐบาลทักษิณกับความพยายามสร้างภาวะการณ์ครองอำนาจนำ.

วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์ มหามบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, (2554), นโยบายเกษตรสำหรับรัฐบาลใหม่, สืบค้นเมื่อ 01 เมษายน 2563,

จาก <https://biothai.net/node/9767>

วีระ หวังสัจจะโชค, ความมั่นคงทางอาหารและอธิปไตยทางอาหาร: การศึกษาการเมืองเรื่อง

อาหาร (Food Politics) ในศตวรรษที่ 21, วารสารรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 เดือน กรกฎาคม – ธันวาคม 2559.

เนตรดาว เถาถวิล, (2013), เกษตรอินทรีย์กับระบบอาหารโลก สืบค้นเมื่อ 09 เมษายน 2563,

จาก <https://prachatai.com/journal/2013/02/45435>

มูลนิธิชีววิถี, (2554), บทบาทของบรรษัทเกษตรและอาหาร กับการเปลี่ยนแปลงชนบทและสังคมไทย, สืบค้นเมื่อ 29

มีนาคม 2563, จาก <https://biothai.net/node/10889>

ยศ สันตสมบัติ, (2559), จากวานรถึงเทวดา : มาร์กซิสม์และมานุษยวิทยามาร์กซิสต์, พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อภิชาติ พงษ์ศรีทูลชัยและคณะ. ความมั่นคงทางอาหารและพลังงานของประเทศไทย. สถาบันระหว่างประเทศเพื่อ

การค้าและการพัฒนา(องค์การมหาชน). กรุงเทพฯ. บริษัท ไอที ออล ดิจิตอล พริน จำกัด.